

VAŽNOST OČUVANJA GRAFIČKIH ZBIRKI U KNJIŽNICAMA : NA PRIMJERU GRAFIČKE ZBIRKE GRADSKO I SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE OSIJEK

The importance of preserving graphic collections in libraries:
Graphic collection of the City and University Library Osijek

Merien Hadrović

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek
merien@gskos.hr

UDK / UDC **027.3:76.025.4](497.543Osijek)**

Pregledni rad / Review article

Primitljeno / Received: 05.05.2023.

BROJ
BIBLIOGRAFSKE
JEDINICE

445

Sažetak

Grafička zbirka Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek dio je, kako sadržajem, tako i formatom šarolike zavičajne zbirke unutar koje se pohranjuju, digitaliziraju te katalogiziraju (u analognom i digitalnom formatu), osim omeđenih i serijskih publikacija, sitni tisak, audio-vizualna građa, note i grafike (kartografska građa, grafike, fotografije, plakati i razglednice).

Digitalizacija grafičke zbirke polazište je za daljnje prikupljanje i organizaciju vrijednih grafika, kartografske građe i sitnog tiska zavičajne vrijednosti te za umrežavanje s ostalim knjižnicama kao i drugim informacijskim ustanovama s ciljem cjelovitog prikaza grafičkog stvaralaštva pohranjenog u fondusu zavičajnih zbirki te popularizaciju i zaštitu ove vrijedne vrste građe.

U radu je istaknut značaj ove vrste građe u informacijskim ustanovama, kao i važnost njene identifikacije, organizacije, očuvanja i prezentacije. Rad predstavlja osnovu za daljnja istraživanja o metodama identifikacije i zastupljenosti pojedinih grafičkih tehnika koje su jedno od prvih polazišta za prikupljanje metapodataka, kako za formalnu i sadržajnu obradu građe, tako i za organizaciju digitalnih zbirki. Rad donosi uvid u stanje grafičke zbirke Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, metode predstavljanja grafičke građe široj javnosti i njezinu vrijednost u zajednici.

Ključne riječi: grafike, vizualna građa, grafička zbirka, zavičajna zbirka, digitalizacija

Summary

The City and University Library Osijek's print collection, in terms of content and format, is a part of the diverse Local collection. All the visual resources are stored, digitized and catalogued (both analog and digital format).

Apart from monographic resources and serial publications, Local collection is composed of

small print and graphics (cartographic and visual resources such as graphics, photographs, posters and postcards).

Digitization of the print collection provides foundation for further acquisition and organization of valuable graphic and cartographic resources of local value as well as for developing and maintaining collaboration with other libraries and other cultural institutions. The main objective of this process is a comprehensive display of graphic creativity stored in the fund of local collections and the popularization and preservation of the rare material.

The paper highlights the importance of including this type of material in information institutions and it highlights the importance of identification, organization, preservation and presentation of the graphic resources. The paper lays the foundation for further research on the methods of graphic techniques identification, which is one of the first starting points for collecting metadata both for the subject and content analysis as well as the organization of digital collections.

The paper provides an insight into Osijek City and University Library Osijek's print collection, methods of presenting graphic materials to the general public and its value in the community.

Keywords: graphic, visual resource, print collection, local collection, digitization

Uvod

Proučavanje različitih sfera ljudskog djelovanja utemeljeno je na povijesnim izvorima, efemernoj građi, dnevnom tisku i brojnim drugim tiskovinama, a ukoliko već pomalo klišeiziranu frazu „slika govori više od tisuću riječi“ pojedini povjesničar, arhivist,

knjižničar ili muzeolog shvati doslovno, tada je umjetničku grafiku¹ moguće tumačiti kao povijesno vrelo prikladno za interpretaciju određenog događaja ili vremena. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek prikuplja, obrađuje, pohranjuje, digitalizira i daje na korištenje jedinice građe izdvojene u grafičku zbirku. Iako se grafike u GISKO prikupljaju od osnutka knjižnice, u knjigama inventara tek su 1996. godine uvedene prve grafike, izdvojene kao samostalna zbirka. Nabava građe grafičke zbirke dijelom je putem Obveznog primjerka RH, zatim darom fizičke ili pravne osobe i kupovinom. U fondu Grafičke zbirke GISKO zastupljene su grafike izrađene različitim tehnikama, a uzevši u obzir sadržajni aspekt prevladavaju grafike zavičajnih umjetnika ili motiva. Prema Schmidichen,² organizacija takve jedne zbirke u knjižnici podrazumijeva da se crteže i grafičke listove promatra kao građu koja se pohranjuje u za to predviđenim spremištima, te da je korisnicima omogućen pristup i upotreba građe u čitaonicama pod određenim uvjetima.

Iako je ova vrsta građe predmet manje učestalih korisničkih informacijskih upita, mogući je uzrok tomu neupućenost korisnika u posjedovanje ove vrste građe, odnosno nedovoljno poznavanje fonda. Usprkos katalogima, izložbama, informacijama na mrežnim mjestima, tek posljednjih desetak godina, prateći razvoj, dostupnost i mogućnost implementacije novih interaktivnih tehnologija, zamjetno je intenzivnije predstavljanje sadržaja neknjižne građe, što podrazumijeva i grafičke zbirke. Nerijetko ih se koristi za izradu izložbi različitog karaktera, a njihova je primarna svrha u spomenutom okruženju informacija, odnosno bogat sadržaj ostavljen istraživačima na tumačenje.

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek duži niz godina radi na popularizaciji kako svojih usluga tako i različite vrste građe. Svrha je ovoga rada istaknuti značaj i ulogu grafičke građe u knjižnicama putem različitih metoda predstavljanje zbirke u okviru koje se nalaze, a prije svega pružiti čitatelju kratak uvod u pojam i opseg grafičke građe, identifikaciju grafičkih tehnika, formalnu i sadržajnu obradu grafika te različite pristupe tumačenju njezine vrijednosti.

¹ Usp. Pelc, Milan. *Theatrum humanum : ilustrirani letci i grafika 17. stoljeća kao zrcalo vremena* : primjeri iz Valvasorove grafičke zbirke Nadbuskupije zagrebačke. Zagreb : Naklada Ljevak, 2013. Str. 9.

² Usp. Schmidichen, Nela. Zbirka crteža hrvatskih umjetnika u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. // *Informatica Museologica* 20, 1/2(1989), str. 82.

Pojam i opseg grafičke građe

Kako bismo mogli pristupiti proučavanju grafičkih zbirki u knjižnicama od velike je važnosti razlikovanje pojmova likovne, vizualne i grafičke građe. Prema Maštrović,³ vizualna građa širi je pojam od likovne građe te njome obuhvaćamo crteže, slike, stripove, grafike, grafičke mape, plakate, ex librise, razglednice, skulpture, crtane filmove i filmove, dok se likovna građa odnosi na likovni prikaz sadržaja koji je sastavljen od slika. Grafička se pak građa odnosi na onaj fragment likovne građe nastale različitim grafičkim i slikarskim tehnikama, a u knjižnicama se identificira kao neknjižna građa s ciljem razlikovanja od primarnog fonda knjižnica.⁴ Grafika podrazumijeva umjetničke grafičke vještine u izradi i otiskivanju s izvornih grafičkih ploča, izrađenih ručno bilo mehaničkom ili kemijskom metodom, pri čemu se isključuje uporaba bilo kakvih tehničkih postupaka.⁵

Iako nerijetko veća rasprostranjenost grafika, upravo zbog njihovog umnažanja, djeluje na umanjivanje vrijednosti (poimanje i materijalna vrijednost) samog djela, posebice ukoliko se uspoređuje s pristupačnošću i vrijednošću ostalih likovnih djela, važno je napomenuti da grafika nije mehaničko umnažanje jednog predloška u velik broj identičnih primjeraka, već ona podrazumijeva oblikovanje izvorne grafičke ploče s kojih je gotovo nemoguće reproducirati istovjetne primjerke otisaka.⁶ Grafika se definira i kao niz tehničkih postupaka umnažanja crteža ili slikovnih prikaza pri kojima se s ploče od drva, kovine, kamena ili nekog drugog materijala, a koja je obrađena kao matrica i premazana bojom, otiskuju grafički listovi i reprodukcije.⁷

Širok pojam grafike, njegovo definiranje i tumačenje kroz povijest, istraživački je zadatak povjesničara umjetnosti, koji zajedno s knjižničarima, muzeolozima i ostalim informacijskim stručnjacima, bilo za potrebe katalogizacije, digitalizacije ili samo analizu pojedinih grafika, moraju razlikovati grafički list koji podrazumijeva otisak jedinstvenog, samostalnog grafičkog djela, knjižnu grafiku koja podrazumijeva knjige ilustrirane bilo kojom od grafičkih tehnika te grafičke mape koje pretežito podrazumijevaju skup slobodnih grafičkih listova uloženi u zaštitne mape, dok su ponekad i uvezane poput knjiga.

³ Usp. Maštrović, Mikica. Verbalno o vizualnom : obrada djela likovnih umjetnosti. Zagreb : Naklada Ljevak, 2023. Str. 17

⁴ Isto.

⁵ Usp. Hozo, Dževad. Grafika : glosarij bibliografija. Grude : Grafotisak, 2007. Str. 33.

⁶ Usp. Paro, Frane. Grafički pojmovnik. Zagreb : Akademija likovnih umjetnosti, 2002. Str. 11.

⁷ Usp. Grafika. // Enciklopedija.hr. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2023. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (2023-01-17)

Identifikacija grafičkih tehnika i fotografskih procesa

Kao preduvjet pristupa obradi grafičke zbirke, podrazumijevamo da je prva stavka identifikacije građe određivanje njezinih materijalnih svojstava, odnosno utvrđivanje tehnika i/ili metoda nastanka.

Odsustvo većeg broja značajnih informacija o samom djelu, odlika je sve likovne građe pa tako i grafika. Prema *Pravilniku za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*⁸ katalogizatoru ili osobi koja pristupa analizi grafike sugerira se konzultiranje pouzdanih izvora podataka za opis i obradu grafika, kao što su službena dokumentacija o jedinici građe, povijesna pomagala (katalozi izložbi, bibliografski priručnici, baze podataka...), referentni izvori, znanstveni i stručni izvori, arhivski izvori, komparativna građa i rezultati znanstvenih istraživanja. Nerijetko je neophodno provesti detaljnije istraživanje, odnosno intervju sa stručnjacima ili znalcima (povjesničari umjetnosti, drugi umjetnici, obitelj ili prijatelji autora grafike), kao i surađivati s ostalim informacijskim ustanovama s ciljem prikupljanja i razmjene potpunijih i brojnijih informacija. Iako se u teoriji izrazito razlikuju, i iako su dostupni brojni priručnici o svojstvima pojedinih grafičkih tehnika, njihova identifikacija tj. diferenciranje povremeno predstavlja problem katalogizatorima koji nemaju nužna predznanja za analizu ove vrste građe.

Prema Batušiću⁹ grafika se prvenstveno razlikuje prema materijalu i načinu obrade iz čega proizlazi nekoliko različitih grafičkih tehnika – drvorez, bakrorez, bakropis, litografija, suha igla, linorez, sitotisak te računalna grafika. Izvorna grafička ploča kao osnovni predložak može biti obrađena tehnikom visokog tiska prilikom koje se izrađuje izbočeni reljef, a boja ostaje na površini (npr. drvorez, linorez), tehnikom dubokog tiska koja podrazumijeva urezivanje crteža ili nagrivanje kiselinom prilikom koje se boja utiskuje u izrađene konture a površina se briše (npr. bakrorez, bakropis, suha igla) te tehnikom plošnog tiska koja podrazumijeva da su površine grafičke ploče i crteža u istoj ravnini (npr. litografija, sitotisak - serigrafija, monotipija).

Za prikupljanje potpunog seta podataka, osnovna radnja pri analizi fotografija obuhvaća prepoznavanje fotografskih procesa koje omogućava i točno imenovanje

⁸ Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima, 2020. URL: [https://www.kam.hr/\(2023-03-14\)](https://www.kam.hr/(2023-03-14))

⁹ Usp. Batušić, Slavko. Pregled povijesti umjetnosti. Zagreb : Školska knjiga, 1964. Str. 157.

objekta, utvrđivanje približnog datiranja, utvrđivanje autentičnosti fotografske snimke te oblikovanje parametara za pohranjivanje, očuvanje i preventivnu zaštitu.¹⁰ Gržina¹¹ navodi različite metode identifikacije fotografskih procesa od kojih su pojedini dostupni uskom krugu stručnjaka, dok je kod većine moguće vrlo precizno određivanje golim okom ili uz pomoć mikroskopa. Lavédrine¹² izdvaja četiri razlikovna svojstva za vizualnu identifikaciju fotografije, a ona obuhvaćaju polaritet fotografije (pozitiv ili negativ), primarnu podlogu (papir, staklo, plastika, metal), boju fotografije (jednobojna ili u boji) te fotografski proces (dagerotipija, ambrotipija slani papir, albuminska fotografija, instant-fotografija, kolodijski negativ, autokrom, cibachrome i dr.).

Determinacija grafičkih tehnika i fotografskih procesa nužan je element pri zaštiti grafičke građe, pri čemu je nužno voditi računa o uzročnicima i vrsti oštećenja, zaštitnoj ambalaži i uvjetima čuvanja, rukovanju grafičkom građom prilikom pripremanja izložbi i davanja na korištenje ili tijekom skeniranja i obrade građe, a podjednako je važna i za potrebe formalne i sadržajne obrade grafičke građe.

Formalna i sadržajna obrada grafika

Opisivanje grafičke građe i njenih formalnih i sadržajnih karakteristika obuhvaća navođenje najvažnijih značajki koje ju reprezentiraju (autor, naslov, vrsta, tehnika, vrijeme nastanka te sadržaj) prema novom nacionalnom pravilniku koji propisuje pravila i postupak katalogizacije. Novi *Pravilnik*¹³ obuhvaća sve vrste medija i primjenjiv je na sve informacijske ustanove, a nastao je sljedeći i prilagođavajući se međunarodnim standardima i smjernicama knjižnične, arhivske i muzejske struke.¹⁴

Kao i kod ostale knjižne, likovne i vizualne građe, dva su aspekta obrade grafičke građe, formalna i sadržajna. Kako bi ta građa bila vidljiva i dostupna, nužno je prikupiti što više informacija, u digitalnom smislu metapodataka, kako bi ju mogli pravilno opisati, odnosno katalogizirati. Katalogizacija podrazumijeva postupak bilježenja relevantnih podataka čija je glavna svrha identifikacija i pronalazak pojedinog primjerka građe. Upravo je prikupljanje tih osnovnih podataka zadatak formalne obrade, dok s druge

¹⁰ Usp. Gržina, Hrvoje. Identifikacija, zaštita i čuvanje fotografija. Zagreb : Crescat, 2016. Str. 6.

¹¹ Isto, str. 7.

¹² Usp. Lavédrine, Bertrand; Gandolfo, Jean-Paul; Monod, Sibylle. Photographs of the Past : Process and Preservation. Los Angeles : The Getty Conservation Institute, cop. 2009. Str. 188/189.

¹³ Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima, 2020. URL: <https://www.kam.hr/> (2023-03-14)

¹⁴ Usp. Maštrović. Nav. dj., str 13.

strane razlikujemo sadržajnu obradu, odnosno određivanje sadržaja građe i dodjeljivanje predmetnih oznaka jedinici građe.

Formalnu obradu Maštrović¹⁵ određuje kao postupak prenošenja podataka bitnih za identifikaciju pojedine jedinice građe, dok se navode oni podaci koji su ključni za identifikaciju različitih vrsta građe. Za formalnu je obradu svih vrsta vizualne građe karakterističan nedostatak pisanog traga o opisivanom primjerku. S druge strane, glavni rezultat sadržajne obrade su odrednice za vrstu i materijalno obilježje koje otkrivaju radi li se o grafici, crtežu, plakatu, uljanoj slici ili nekoj drugoj vrsti, što je vrlo važno, kako za povjesničare umjetnosti, tako i za knjižničare pri oblikovanju fonda. Prilikom sadržajne obrade katalogizator mora prepoznati vrstu i materijalno oblikovanje likovnog djela te unijeti podatak u sadržajni opis. Pritom je važno koje je struke katalogizator ili njegovo poznavanje određenog područja, a kako bi zapis bio sveobuhvatniji i pouzdaniji.¹⁶ Odabir predmetnice ovisi o građi unutar pojedine zbirke, ali i o građi ustanove u kojoj se zbirka nalazi.

Uloga grafičke zbirke u knjižnicama

Grafički opremljene knjige, kao i izvorne grafike odavna su cijenjene jedinice građe u fondovima svjetskih knjižnica. Humprhry¹⁷ ističe važnosti oplemenjivanja postojećih zbirki nacionalnih, općeznanstvenih, specijalnih i narodnih knjižnica upravo ovom vrstom građe, na što ukazuje i Roylance,¹⁸ navodeći da upravo grafičke zbirke i njihova uporaba u svrhu izrade knjižničnih izložbi doprinose povećanju interesa za izložbe i općenito knjižničnu građu. Osim toga, ističe kako nerijetko grafika, bilo da se radi o jednom motivu, zemljovidu, na detaljan način bilježi trenutak koji može biti ključan djelić složene povijesne priče.¹⁹

¹⁵ Isto, str.23.

¹⁶ Usp. Vlašić-Jurić V.; Ilić-Olujić T. Važnost odrednice za vrstu i fizičko obilježje pri sadržajnoj obradi i analizi likovnih djela : na primjeru likovne građe iz Grafičke zbirke NSK u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 1/3(2014.), str. 378. URL:

[http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57\(2014\),br.1-3](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57(2014),br.1-3) (2023-03-10)

¹⁷ Usp. Humphry, James. The Charles R. Capon Collection of Books Dealing with the Graphic Arts. // Colby Library Quarterly 4, 3(1955), str. 58. URL: <https://digitalcommons.colby.edu/cq/vol4/iss3/3> (2023-03-24)

¹⁸ Usp. Roylance, Dale. Graphic Arts Exhibitions. // The Princeton University Library Chronicle 45, 1(1983), str. 62. URL: <https://www.jstor.org/stable/26402314> (2023-03-24)

¹⁹ Isto.

Ilić-Olujić²⁰ grafičku zbirku definira kao muzejsku jedinicu unutar druge ustanove, konkretno knjižnice, koja obavlja muzeološke poslove prikupljanja, čuvanja, proučavanja, komuniciranja te izlaganja likovne građe nastale na papiru. Grafičke zbirke u knjižnicama²¹ prikupljaju, osim grafika, zemljovide i vedute, fotografije, slike i crteže, razglednice, ilustrirane oglase, plakate i letke, a povremeno i skulpture i biste. Pristupačnost, cijena, format, rasprostranjenost i mogućnost pronalaska izvornih, kao i sekundarnih kopija, razlozi su zbog kojih je moguće prikupljati grafike u ustanovama poput knjižnica, a nekadašnje poimanje grafike i ideje o njihovoj sekundarnoj vrijednosti, opovrgnute su formiranjem brojnih međunarodnih izložbi, festivala i nagrada sredinom 20. stoljeća.²² Tehnički i sadržajno promatrano, Mongan²³ ističe složenost detalja pojedinih grafika nastalih ubodom igle, potezom noža, koji otkrivaju ljepotu koju je možda slikar previdio u svojim motivima, kao i da su za razliku od djela velikih slikara, grafike, točnije litografije s motivima društvenih crtica odražavale događanja od ključne važnosti za nacionalnu političku i društvenu scenu.

U literaturi²⁴ je već bilo govora o značaju neknjižne građe u fondovima informacijskih ustanova,²⁵ no posebnost je grafičke građe što njezin značaj možemo promatrati s više stajališta, a kako vrijeme odmiče te se uloge mijenjaju, nestaju, proširuju i nadopunjuju. Značaj grafičke zbirke u knjižničnom okruženju i ostalim informacijskim ustanovama očituje se u njezinoj umjetničkoj, zavičajnoj, kulturno-povijesnoj, informacijsko-komunikacijskoj i promidžbenoj vrijednosti.

Umjetnička vrijednost grafičke zbirke podrazumijeva da su mape, listovi i knjižne grafike potpisane od strane akademskih slikara. Porijeklo, kao i dugogodišnje djelovanje autora te motivi grafika, razlog su zbog kojeg je većina grafika unutar pojedine knjižnice organizirana u sklopu zavičajne zbirke, u čemu se očituje njihova zavičajna vrijednost.

²⁰ Usp. Ilić-Olujić, Tamara. Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga - dio umjetničke zbirke ili knjižničkog fonda. // *Muzeologija* 48/49(2011/2012.), str. 46. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/164825> (2023-03-12)

²¹ Usp. Ilić-Olujić, Tamara. Nav. dj., str. 48.

²² Mongan, Elizabeth. Rebirth in the Graphic Arts. // *College Art Journal* 13, 3(1954), str. 208. URL: <https://www.jstor.org/stable/772554> (2023-03-21)

²³ Isto, str. 211

²⁴ Usp. Lakuš, Jelena; Babinčak, Bojan. Kulturno-povijesna i zavičajna vrijednost građe sitnog tiska Gradskog muzeja Vukovar. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 56, 1/2(2013), str. 287.

²⁵ Usp. Velagić, Zoran; Gracek, Merien. Od plakata do plakatiranja: komuniciranje plakatima u Osijeku u prvim desetljećima 20. stoljeća. // *Libellarium : časopis za istraživanja u području informacijskih i srodnih znanosti* 1, 2(2008), str. 183. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/58380> URL: (2023-03-17)

Kulturno-povijesna vrijednost grafičke zbirke proizlazi iz njezine uske povezanosti s ostalim kulturnim ustanovama poput kazališta, koncertnih dvorana, galerija i muzeja. Brojni plakati, letci, fotografije i likovna djela izvorno nastala u spomenutim ustanovama ili od strane pojedinaca koji su djelovali pod njihovim okriljem, izvor su brojnih povijesnih informacija, jedinstvenih podataka o vremenu održavanja pojedinih događanja te propagandnih informacija, čime navedene jedinice građe grafičkoj zbirci dodaju na informacijsko-komunikacijskoj i promidžbenoj vrijednosti. Racionalno upravljanje i organizacija ovakve zbirke,²⁶ zatim izdavačka djelatnost koja u osnovi sadržaja nosi zavičajne odlike, nerijetko doprinose karakteriziranjem zavičajne zbirke kao čuvara zavičajne baštine, doprinoseći i turističkoj vrijednosti. Obrazovna vrijednost grafičke građe proizlazi iz mogućnosti njezine uporabe u školama, a korištenje grafika, fotografija, zemljovida i razglednica u vlasništvu knjižnica usko je povezana s nastavnim aktivnostima na brojnim fakultetima i sveučilištima.²⁷

Wright²⁸ ističe zanimljivu značajku grafičkih zbirki, a to je da ona ne okuplja isključivo radove poznatih akademskih umjetnika, već primjerke nekih od najboljih radova proizašlih iz radionica vrhunskih poznavatelja grafičkih tehnika, odnosno majstora struke.

Zanimanja i stručne spreme korisnika grafičkih zbirki u knjižnicama raznolika su, prvenstveno zbog raznovrsnosti građe koju konzultiraju.²⁹ Zanimljivost kod pristupanja obradi ili istraživanju svake vrste građe, posebice vizualne, jest ta da za različite korisnike može imati različita značenja, te je neće svaki korisnik interpretirati na isti način. Korisnici su najčešće povjesničari, povjesničari umjetnosti, knjižničari, kartografi, muzeolozi, studenti te ostali stručnjaci kojima je ova vrsta građe potrebna u svakodnevnom radu, istraživanju, pripremi projekata ili manifestacija. Sve češće se pod pojmom korisnika

²⁶ Usp. Tošić-Grlač, Sanja. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu 1, 1(2010), str. 309. URL: <https://hrcak.srce.hr/55005> (2023-04-18)

²⁷ Usp. Lynch, Clifford A. The Uncertain Future for Digital Visual Collections in the University. // Archives and Museum Informatics 11, 1(1997), str. 6. URL: <https://link.springer.com/article/10.1023/a:1009031004180> (2023-05-02)

²⁸ Wright, Helen. Exhibition of graphic art. // Fine Arts Journal 35, 4(1917), str. 264. URL: https://scholar.archive.org/work/nb6hnmuijgbflawdz2kje6qynm/access/ia_file/jstor-25603519/25603519.pdf (2023-04-27)

²⁹ Usp. Maštrović, Mikica. Dokumentiranje, izlaganje i predstavljanje Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. // Muzeologija 41/42(2004), str. 176. URL: <https://hrcak.srce.hr/77512> (2023-03-24)

uzima u obzir širi opseg od samih posjetitelja. Uz pomoć informacijsko-komunikacijskih tehnologija knjižnice, muzeji i arhivi, kao i njihova građa, zbirke i aktivnosti, približavaju se udaljenim korisnicima.³⁰ S ciljem privlačenja većeg broja korisnika svakoj pa tako i grafičkoj zbirci potrebna je sustavna organizacija koja obuhvaća prikupljanje, obradu, čuvanje te reprezentativnu i dinamičnu prezentaciju sadržaja. Digitalizacija, virtualne izložbe, projekti umrežavanja, uvelike doprinose upečatljivim dosezima predstavljanja knjižnične građe i usluga te je nužno sjediniti povijesne aspekte grafičke zbirke sa suvremenim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama kako bi se navedeni ciljevi realizirali.

Grafička zbirka Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek

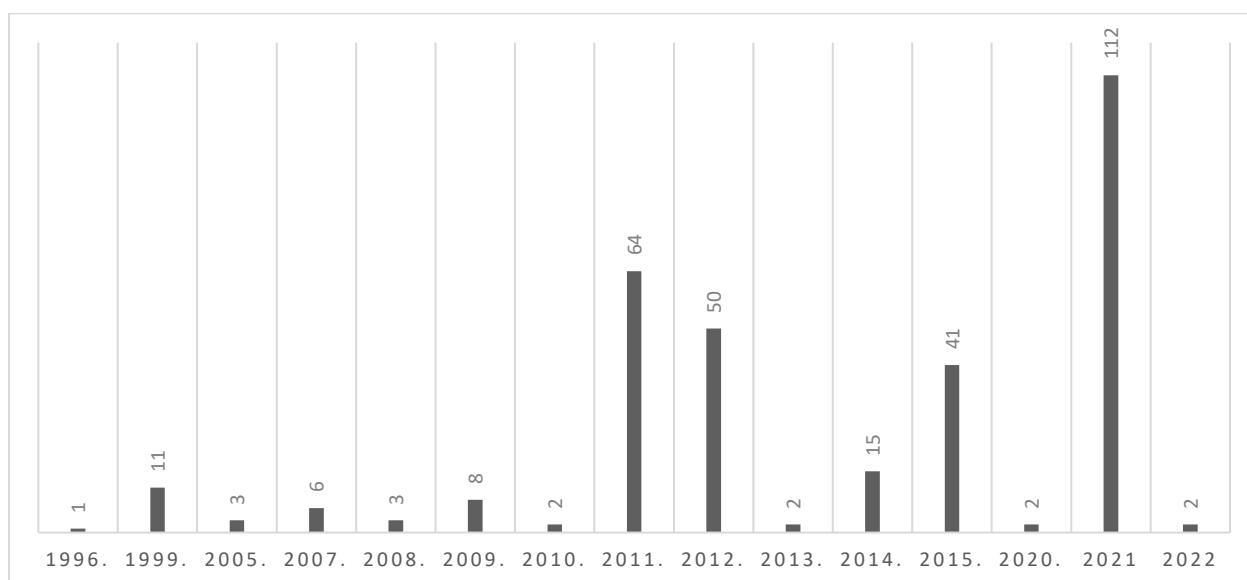
Zavičajna zbirka Mursiana, zavičajna je zbirka Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek u okviru koje se sustavno prikuplja, obrađuje i organizira kao zasebnu zbirku Studijske čitaonice. Ova zbirka okuplja knjižničnu građu u bilo kojem smislu značajnu za grad Osijek, što sadržajno gledano podrazumijeva da zbirka obuhvaća građu objavljenu na području grada, građu čiji su autori građani, djela građana i građu o zavičaju objavljenu bilo gdje u svijetu. Uzevši u obzir područje, odnosno teritorij, Mursiana je primarno lokalna i obuhvaća građu od značaja za grad Osijek (Mursiana), ali i regionalna, što znači da pokriva područje matične, Osječko-baranjske županije i cijele Slavonije (Slavonica). Dvojna funkcija Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, narodna i sveučilišna, osigurava i zaprimanje izdanja Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Zaključno s 2022. godinom,³¹ Mursianu čini 7811 jedinica knjižne građe, od čega je 586 svezaka s potpisom autora, izdvojenih u posebnu zbirku – zbirku autografa. Osim književnosti, publicistike te ostalih monografskih, ali i serijskih publikacija, značajne sastavnice Zavičajne zbirke čine fotografije, razglednice, zemljopisne karte i raznovrsne grafike, objedinjeni u grafičku zbirku. Iako brojčano neznatna, grafička zbirka GISKO³² sustavno je prikupljana, uređena, obrađena i jednim dijelom digitalizirana knjižnična zbirka koja se svojim sadržajem

³⁰ Ibid, str. 180.

³¹ Izvješće o radu GISKO u 2022. godini. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2023. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/05/gi-gisko2023-tisak-compressed.pdf> (2023-03-11)

³² Usp. Majlinger Tanocki, Inge ; Špoljarić, Marijana. Zaboravljeni motivi Osijeka na razglednicama iz Zavičajne zbirke GISKO. // Knjižničarstvo 18, 1/2(2014), str. 71. URL: http://nova.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2015/09/241_Spoljaric_Majlinger-Tanocki_2014_1-2.pdf (2023-02-02)

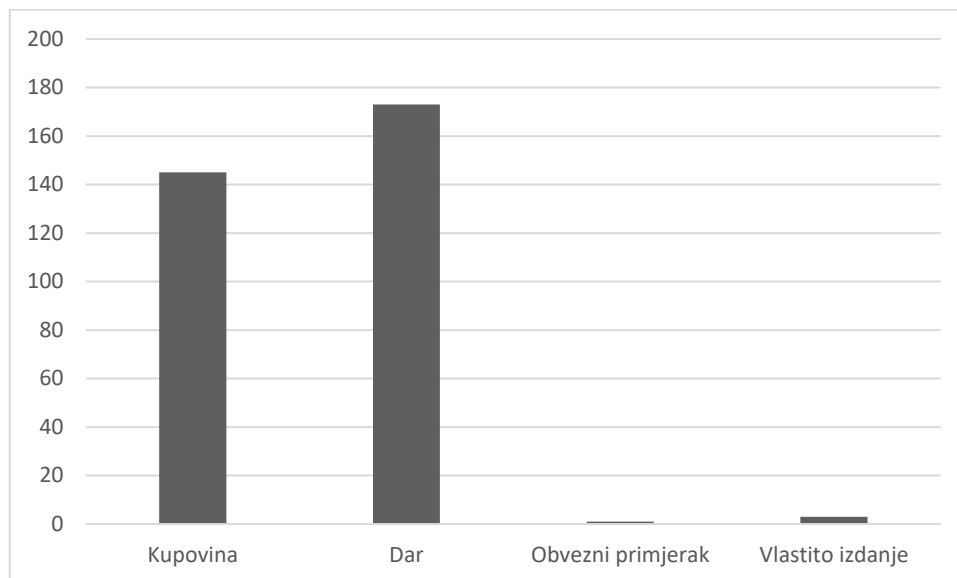
odnosi na vizualni medij, a objedinjuje u sebi šarolik spektar likovnih, grafičkih, fotografskih i tiskarskih ostvarenja. U GISKO-u se s nesustavnim prikupljanjem Grafičke zbirke započelo 1996. godine,³³ kada se za prikupljenu građu otvorila knjiga inventara za posebnu vrstu građe – grafičku zbirku, a s ciljem sustavne nabave, ujednačene obrade i zaštite, pribavljanja autorskih prava i, naposljetku, digitalizacije. Zaključno s 2022. godinom, Grafička zbirka GISKO sastoji se od 322 sveska (Slika 1.), te osim što je dio Zavičajne zbirke, tretira se i kao posebna, samostalna, jedinstvena zbirka nekonvencionalne knjižnične građe, preciznije neknjižne građe kao što su plakati, kartografska građu, kalendari, razglednice, grafičke mape, katalozi izložbi, fotografije, portreti, sitni tisak, i ostala neknjižna građa iz područja umjetnosti.

Slika 1. Nabava grafičke građe u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek (1996.-2022.)

Osim kupovinom, odgovarajuća građa za Mursianu nabavlja se putem zavičajnog obveznog primjerka, kao i darom, odnosno donacijama fizičkih i pravnih osoba. Najučinkovitije metode nabave grafičke građe ipak su kupovina i dar, s obzirom da zajedno čine ukupno 98,75 % ukupne nabave ove vrste građe (Slika 2.).

³³ Isto, str. 72.

Slika 2. Metode pristizanja grafičke građe u Gradsku i sveučilišnu knjižnicu Osijek (1996.-2022.)

4.1. Metode predstavljanja i rada na popularizaciji zbirke

Glavni čimbenik u važnosti očuvanja grafičkih zbirki u knjižnicama, kako očuvanja fizičkih karakteristika, tako i sadržajne vrijednosti, zasigurno je proces digitalizacije. Prema Cliffordu³⁴ digitalna i digitalizirana građa u umreženom informacijskom okruženju iz temelja mijenjaju načine na koje se vizualni materijali mogu koristiti. Sve navedeno knjižnicama predstavlja izazove za unošenje izmjena u strategije i poslovanje, ponajprije vezano uz intelektualno vlasništvo, a samim time i uz trajnu edukaciju osoblja, reorganizaciju zbirki i oblikovanje novih sadržaja. Nove tehnologije nameću i nove načine promišljanja prirode zbirki i izložbi, budući da se često digitalne verzije vizualnog materijala najlakše dijele s najširoom publikom. U ovoj umreženoj eri sadržaji i krajnji proizvodi moraju biti vidljivi, dostupni i funkcionalni na nizu uređaja, sve to pri velikoj mrežnoj brzini.³⁵ Prilikom oblikovanja zbirke razlikuju se i razdvajaju načini nabave, obrade, pohranjivanja, zaštite i davanja na korištenje krajnjim korisnicima. Kako bi informacija o posjedovanju određene građe pronašla put do krajnjeg korisnika potrebno je trajno razvijati raznolike metode predstavljanja zbirki i pri tome imati na umu

³⁴ Usp. Lynch, Clifford A. The Uncertain Future for Digital Visual Collections in the University. // Archives and Museum Informatics 11, 1(1997), str. 9. URL: <https://link.springer.com/article/10.1023/a:1009031004180> (2023-05-02)

³⁵ Emmanuel, Jeffrey P.; Morse, Christopher M.; Hollis, Luke. The New Interactive: Reimagining Visual Collections as Immersive Environments. // Visual Resources Association Bulletin Volume 43, 2(2016), str. 1. URL: <https://online.vraweb.org/index.php/vrab/article/view/52> (2023-03-24)

nužnost smanjenja potrebe za konzultiranjem izvornika od strane korisnika, ali i katalogizatora i autora digitalnih zbirki. Da bi to bilo izvedivo, Maštrović³⁶ navodi kako je učinak intenzivniji, što su metapodaci tj. dokumentacija i detaljniji.

Digitalizirana građa GISKO, s ciljem osiguravanja pristupa, zaštite i predstavljanja, odnosno promoviranja zbirke, organizirana je u nekoliko cjelina, a obuhvaća zavičajnu periodiku, zavičajne monografije, zemljopisne karte, kataloge, grafike, fotografije, razglednice grada Osijeka, rukopise i sitni tisak, te nekoliko zasebnih projekata digitalizacije.

2016. godine pokrenut je ciklus izložbi pod nazivom "Zavičajne priče" a ciljem promoviranja zavičajne zbirke i poticanja zanimanja za značajne Osječane, sugrađane o kojima se često vrlo malo zna, a koji su svojim radom upisali Osijek na kulturnu kartu Hrvatske. Pojedine jedinice građe grafičke zbirke koriste se kao izvori informacija, ali i kao predlošci za vizualno oblikovanje samih izložbi. "Zavičajne priče", te brojne druge tematske izložbe, tradicionalan su i umjetnički način promoviranja grafičke zbirke. No kako bi održali izložbe trajnima, pohranjuju se i na mrežnoj stranici GISKO (Slika 3.).

Uzimajući u obzir sve odredbe autorskog i srodnih prava, digitalizirani primjerci grafičke građe obrađuju se primjenom objedinjenog izdanja ISBD-a te primjenom novog *Pravilnika za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*, dok se podatci unose putem CROLIST-a, knjižničnog informacijskog sustava, u kojemu se opisi građe izrađuju u skladu sa strojnočitljivim formatom UNIMARC.

CROLIST-a u koji je implementiran UNIMARC 20, a svaka se jedinica građe predmetno i stručno označuje. Zapis izvornika povezan je sa zapisom digitaliziranog sadržaja, a same digitalizirane jedinice građe pohranjene su i prikazane putem mrežne stranice GISKO (Slika 4.), izrađene u WordPress-u, slobodnom softveru otvorenog koda za izgradnju mrežnih stranica. Prednost ovakvog jednostavnog prikaza digitalizirane građe očituje se u pristupačnosti, izostanku dodatnih troškova i fleksibilnosti pri prelasku na novije verzije softvera.

³⁶ Usp. Maštrović, Mikica. Verbalno o vizualnom : obrada djela likovnih umjetnosti. Zagreb : Naklada Ljevak, 2023. Str. 107.

Izložbom „Na ljubičastom planetu Ante Gardaša“ kojom je otvoren Mjesec hrvatske knjige 2016. godine pokrenut je ciklus izložbi pod nazivom "Zavičajne priče" kako bi se promovirala zavičajna zbirka, skrenula pažnja i potaklo zanimanje za naše sugrađane o kojima često vrlo malo znamo, a koji su svojim radom zadužili sve nas i upisali Osijek na kulturnu kartu Hrvatske.

"I sve pustiš niz rijeku" Priča o Josipu Cveniću

Slika 3. Tematske izložbe, projekt Zavičajne priče

Ugradnjom dodatka Leaflet Maps Marker u mrežnu stranicu GISKO osigurana je mogućnost izrade interaktivnih karata (Slika 5.). Ovaj dodatak pruža mogućnosti izrade lokacijskih oznaka (markera) na interaktivnoj karti, a prikaz fotografiranih ili oslikanih motiva grafičke zbirke povezuje sa kataložnim zapisom i digitaliziranim sadržajem. Do sada su izrađene dvije interaktivne karte u okviru dva različita projekta. Kako bi dio grafičke zbirke, zbirku razglednica, predstavili korisnicima, kreirana je Virtualna šetnja starim Osijekom pod nazivom "Tragovima grada", u obliku interaktivne karte grada Osijeka na kojoj su unesene geolokacijske oznake svake od razglednica. Otvaranjem karte te klikom na bilo koju od oznaka, otvara se dodatni sadržaj popraćen naslovom, slikom i kraćim opisom svake od razglednica te poveznicom na kataložni zapis i digitaliziranu razglednicu u punoj veličini. Isti princip korišten je za izložbu izvorno digitalnih fotografija prikupljenih iz knjižnica diljem svijeta.

Digitalna knjižnica sadrži vrijednu i rijetku građu našeg zavičaja, pohranjenu u zbirka i odjelima Knjižnice. Digitaliziraju se značajni naslovi iz zavičajne periodike s početka 20. stoljeća koje uglavnom čine dio zavičajne i spomeničke zbirke, značajne monografije (iz zavičajne zbirke, rare ili legata), osječke stare razglednice, grafičke zbirke s motivima Osijeka te katalozi izložbi i zbornici radova sa skupova održanih u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. Poseban je projekt digitalizacija književne baštine legata Magjer obuhvatio cjelokupni uvid u život i djelo toga osječkoga književnika i pedagoga.

Slika 4. Jednostavni prikaz digitalizirane građe

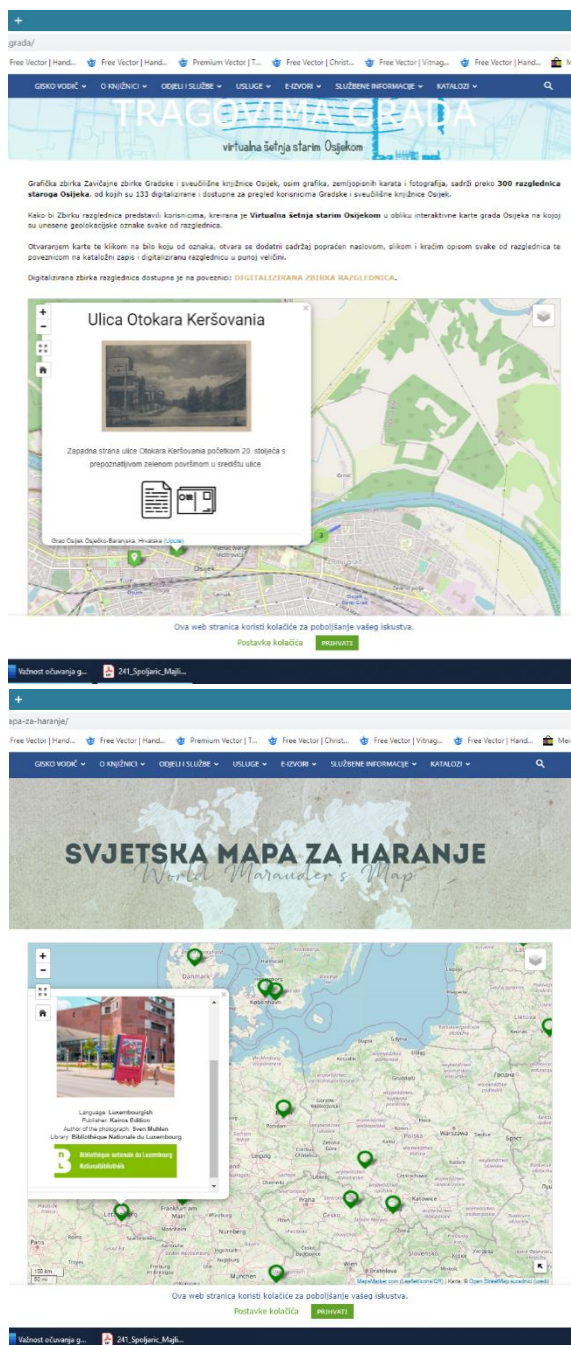
Dostupnost brojnih softvera i jednostavnost korištenja njima otvaraju raznolike mogućnosti za oblikovanje vlastitih virtualnih izložbi. Jedna od mogućnosti je oblikovanje zasebnih statičnih mrežnih stranica ili izrada virtualnih šetnji uz pomoć mrežnih aplikacija. U okviru mrežne stranice GISKO izrađena je takozvana "podstranica" kao zasebni projekt digitalizacije književne baštine Rudolfa Franjina Magjera³⁷ koja obuhvaća 35 monografija, 42 fotografije, 9 grafika, 2 rukopisa i 8 primjeraka sitnog tiska.³⁸ Izrada virtualne izložbe uz pomoć virtualne šetnje u GISKO-u³⁹ je pripremljena uz pomoć mrežne aplikacija koja kreatorima omogućuje izgradnju izložbi, događaja i koncepata pripovijedanja projektiranjem realističnih trodimenzionalnih prostora. Aplikacija ArtSteps (Slika 6.) jednostavna je za korištenje i dostupna putem web preglednika, bez

³⁷ Usp. Špoljarić, Marijana; Krpeljević, Ljiljana. Ostavština Rudolfa Franjina Magjera u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. // Knjižničarstvo : glasnik Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema 17, 2(2013), str. 31. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/347911> (2023-03-02)

³⁸ Književna baština R. F. Magjera. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2014. URL: <http://magjer.gskos.hr/> (2023-02-11)

³⁹ Virtualna izložba Harry Potter izdanja. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2021. <https://www.gskos.unios.hr/index.php/harry-potter-tjedan/virtualna-izlozba-harry-potter/> (2023-02-11)

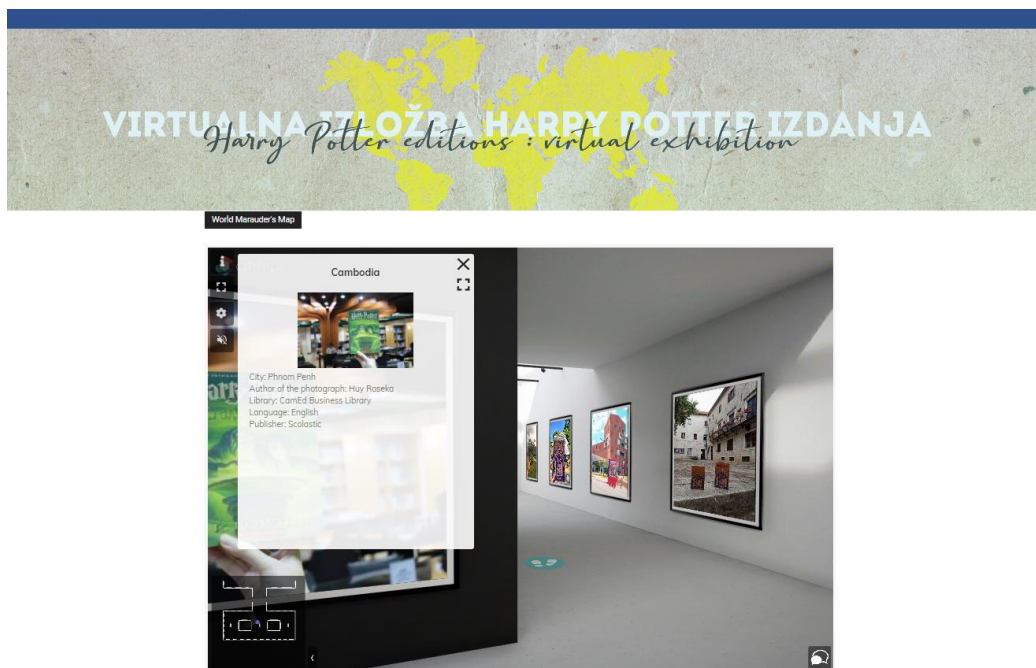
dotatnih softverskih zahtjeva, a sadržajem obuhvaća 2-dimenzionalne predmete (npr. slike, fotografije i postere), 3-dimenzionalne predmete (npr. skulpture ili male instalacije), kao i strujanje videozapisa.

Slika 5. Interaktivne karte, projekti Tragovima grada⁴⁰ i Svjetska mapa za hranje⁴¹

⁴⁰ Tragovima grada : virtualna šetnja starim Osijekom. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2021. URL: https://www.gskos.unios.hr/index.php/projekti-i-programi/tragovima_grada/ (2023-02-11)

⁴¹ Svjetska mapa za hranje. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2021. URL: <https://www.gskos.unios.hr/index.php/harry-potter-tjedan/svjetska-mapa-za-hranje/> (2023-02-11)

Slika 6. Virtualna šetnja izrađena uz pomoć aplikacije ArtSteps

5. Zaključak

Važnost očuvanja digitaliziranih, ali i izvorno digitalnih jedinica grafičke građe očituje se u vizualnim, sadržajnim i informacijski bogatim karakteristikama ovog medija i sastavnice svake Zavičajne zbirke. Neposrednost umreženog iskustva zahtijeva nove pristupe održavanju i upravljanju tim sadržajima, a u svijetu sveprisutnih novih medija, zajednički napor između informacijskih ustanova i ostalih ustanova kulturne baštine i drugih kreatora digitalnog sadržaja može preoblikovati naličje digitalnih zbirki u nove oblike koji daju prednost otkrivanju i učinkovitijem korisničkom iskustvu.⁴² Maštrović⁴³ navodi da što dokumentacija, u našem kontekstu metapodaci, sadrži više informacija o predmetu koji predstavlja, rjeđe će biti potrebno konzultirati izvorni predmet kako bi se odgovorilo na zahtjev korisnika. Profinjeni algoritmi pretraživanja, brže baze podataka i raznolik sadržaj istovremeno nas približavaju informacijama koje tražimo i udaljavaju od informacija za koje možda nismo ni znali da postoje.⁴⁴ Iako su grafike pretežito fizičke, opipljive jedinice građe (izuzev izvorno digitalnih fotografija), nužnost njihovog očuvanja

⁴² Usp. Emmanuel, Jeffrey P.; Morse, Christopher M.; Hollis, Luke. The New Interactive: Reimagining Visual Collections as Immersive Environments. // Visual Resources Association Bulletin 43, 2(2016), str. 14. URL: <https://online.vrweb.org/index.php/vrab/article/view/52> (2023-03-02)

⁴³ Usp. Maštrović, Mikica. Verbalno o vizualnom : obrada djela likovnih umjetnosti. Zagreb : Naklada Ljevak, 2023. Str. 11.

⁴⁴ Usp. Emmanuel, Jeffrey P.; Morse, Christopher M.; Hollis, Luke. Nav. dj., str. 14.

i dosezanja šire publike informacijskim stručnjacima donosi nove zadatke u kontekstu cjeloživotnog obrazovanja i stjecanja novih vještina, detaljnijom analizom i istraživanjem sadržaja te razvijanjem trajne suradnje s ostalim informacijskim ustanovama radi oblikovanja sveobuhvatnijih sadržaja.

Uzevši u obzir raspon dostupnih, dobavljivih grafika, kao i uvjete za njezinu pohranu i zaštitu te razvoj novih interaktivnih i digitalnih usluga, s ciljem promidžbe i zaštite, te razmatrajući višedimenzionalni značaj grafičke građe i razvoja grafičke zbirke zavičajnog karaktera, Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek je u skladu s razvojem tehnologije i dostupnosti tehnike kao i rada na usavršavanju djelatnika započela dugotrajan i značajan proces oblikovanja grafičke zbirke. Svakodnevnim radom na implementaciji novih tehnologija u promidžbu zbirke, Knjižnica dolazi do novih korisnika, oblikuje nove usluge uz pomoć kojih se zbirke nadograđuju, a Zavičajna zbirka sadržajno raste kako se otkrivaju novi interesi korisnika. Načini na koje se vizualni materijali mogu koristiti su brojni što je evidentno iz rada Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek. Osmišljavanje i priprema (fizičkih) tematskih izložbi, jednostavni prikazi digitalizirane grafičke, interaktivne karte, virtualne izložbe i virtualne šetnje rezultiraju porastom interesa korisnika za korištenjem primarnih grafičkih zavičajnih izvora, iako u ovom slučaju kontradiktorno, doprinose njihovoj trajnoj zaštiti te upućuju na njihov značaj i vrijednost. Rad predstavlja osnovu za daljnja istraživanja o metodama identifikacije i zastupljenosti pojedinih grafičkih tehnika, a možebitne prepreke za daljnji razvoj, obradu i predstavljanje grafičke građe prepreke su s kojima se susreću sve knjižnice, a identifikacija prioriteta prilikom osmišljavanja novih usluga i planiranja poslovanja dovode do kreativnih rješenja. Kao što je ranije i navedeno značaju grafičke građe u knjižničnom okruženju i ostalim informacijskim ustanovama možemo promatrati s više stajališta, a očituje se u njezinoj umjetničkoj, zavičajnoj, kulturno-povijesnoj, informacijsko-komunikacijskoj i promidžbenoj vrijednosti. Svi ovi čimbenici tvore i prenose priču o povijesnim i društvenim prilikama, običajima i načinu života ljudi određenoga područja što je neiscrpna tema brojnih istraživača različitih znanstvenih polja i grana znanosti.

Literatura

Batušić, Slavko. Pregled povijesti umjetnosti. Zagreb : Školska knjiga, 1964.

Lynch, Clifford A. The Uncertain Future for Digital Visual Collections in the University. // Archives and Museum Informatics 11, 1(1997), str. 5-13. URL: <https://link.springer.com/article/10.1023/a:1009031004180> (2023-05-02)

Emmanuel, Jeffrey P.; Morse, Christopher M.; Hollis, Luke. The New Interactive: Reimagining Visual Collections as Immersive Environments. // Visual Resources Association Bulletin Volume 43, 2(2016), str. 1-18. URL: <https://online.vraweb.org/index.php/vrab/article/view/52> (2023-03-02)

Grafika. // Enciklopedija.hr. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=23038> (2023-01-17)

Gržina, Hrvoje. Identifikacija, zaštita i čuvanje fotografija. Zagreb : Crescat, 2016.

Hozo, Dževad. Grafika : glosarij bibliografija. Grude: Grafotisak, 2007.

Humphry, James. The Charles R. Capon Collection of Books Dealing with the Graphic Arts. // Colby Library Quarterly 4, 3(1955), str. 57-62. URL: <https://digitalcommons.colby.edu/cq/vol4/iss3/3> (2023-03-24)

Ilić-Olujić, Tamara. Umjetnički oblikovana/oslikana knjiga - dio umjetničke zbirke ili knjižničnog fonda. // Muzeologija 48/49(2011/2012.), str. 46-49. URL: <http://hrcak.srce.hr/file/164825> (2023-03-12)

Izvešće o radu GISKO u 2022. godini. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2023. URL: <https://www.gskos.unios.hr/wp-content/uploads/2018/05/gi-gisko2023-tisak-compressed.pdf> (2023-03-11)

Književna baština R. F. Magjera. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2014. URL: <http://magier.gskos.hr/> (2023-02-11)

Lakuš, Jelena; Babinčak, Bojan. Kulturno-povijesna i zavičajna vrijednost građe sitnog tiska Gradskog muzeja Vukovar. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 56, 1/2(2013), str. 285-309.

Lavédrine, Bertrand; Gandolfo, Jean-Paul; Monod, Sibylle. Photographs of the Past : Process and Preservation. Los Angeles : The Getty Conservation Institute, cop. 2009.

Majlinger Tanocki, Inge ; Špoljarić, Marijana. Zaboravljeni motivi Osijeka na razglednicama iz Zavičajne zbirke GISKO. // Knjižničarstvo 18, 1/2(2014), str. 9-38. URL: http://nova.knjiznicarstvo.com.hr/wp-content/uploads/2015/09/241_Spoljaric_Majlinger-Tanocki_2014_1-2.pdf (2023-02-02)

Maštrović, Mikica. Dokumentiranje, izlaganje i predstavljanje Grafičke zbirke Nacionalne i sveučilišne knjižnice. // Muzeologija 41/42(2004), str. 175-182.

URL: <https://hrcak.srce.hr/77512> (2023-03-24)

Maštrović, Mikica. Verbalno o vizualnom : obrada djela likovnih umjetnosti. Zagreb : Naklada Ljevak, 2023.

Mongan, Elizabeth. Rebirth in the Graphic Arts. // College Art Journal 13, 3(1954), str. 208-212. URL: <https://www.jstor.org/stable/772554> str.211 (2023-03-21)

Paro, Frane. Grafički pojmovnik. Zagreb : Akademija likovnih umjetnosti, 2002. Str. 11.

Pelc, Milan. Theatrum humanum : ilustrirani letci i grafika 17. stoljeća kao zrcalo vremena : primjeri iz Valvasorove grafičke zbirke Nadbuskupije zagrebačke. Zagreb : Naklada Ljevak, 2013.

Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima, 2020. URL: <https://www.kam.hr/> (2023-03-14)

Roynance, Dale. Graphic Arts Exhibitions. // The Princeton University Library Chronicle 45, 1(1983), str. 62-66. URL: <https://www.jstor.org/stable/26402314> (2023-03-24)

Schmidichen, Nela. Zbirka crteža hrvatskih umjetnika u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. // Informatica Museologica 20, 1/2(1989), str. 82-84.

Svjetska mapa za haranje. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2021. URL: <https://www.gskos.unios.hr/index.php/harry-potter-tjedan/svjetska-mapa-za-haranje/> (2023-02-11)

Špoljarić, Marijana; Krpeljević, Ljiljana. Ostavština Rudolfa Franjina Magjera u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. // Knjižničarstvo : glasnik Društva knjižničara Slavonije, Baranje i Srijema 17, 2(2013), str. 19-35. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/347911> (2023-03-02)

Tošić-Grlač, Sanja. Uloga zavičajne zbirke u promociji lokalne zajednice. // Hrvatski znanstveno stručni skup o menadžmentu u turizmu i sportu 1, 1(2010), str. 307-314. URL: <https://hrcak.srce.hr/55005> (2023-04-18)

Tragovima grada : virtualna šetnja starim Osijekom. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2021. URL: <https://www.gskos.unios.hr/index.php/projekti-i-programi/tragovima-grada/> (2023-02-11)

Velagić, Zoran; Gracek, Merien. Od plakata do plakatiranja: komuniciranje plakatima u Osijeku u prvim desetljećima 20. stoljeća. // Libellarium : časopis za istraživanja u području informacijskih i srodnih znanosti 1, 2(2008), str. 181-202. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/58380> (2023-03-17)

Virtualna izložba Harry Potter izdanja. Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek, 2021.
<https://www.gskos.unios.hr/index.php/harry-potter-tjedan/virtualna-izlozba-harry-potter/> (2023-02-11)

Vlašić-Jurić Vesna.; Ilić-Olujić Tamara. Važnost odrednice za vrstu i fizičko obilježje pri sadržajnoj obradi i analizi likovnih djela : na primjeru likovne građe iz Grafičke zbirke NSK u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 57, 1/3(2014.), str. 377-390., str. 378., URL: [http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57\(2014\),br.1-3](http://www.hkdrustvo.hr/datoteke/1737/vbh/God.57(2014),br.1-3) (2023-03-11)

Wright, Helen. Exhibition of graphic art. // Fine Arts Journal 35, 4(1917), str. 263-267.
URL:
https://scholar.archive.org/work/nb6hnmuigibflawdz2kje6qynm/access/ia_file/jstor-25603519/25603519.pdf (2023-04-27)